Bulgakov'un "Beyaz Muhafız" İle "Usta ve Margarita" Adlı Eserlerinde Ev ve Evsizlik Olgusu

Arş. Gör. İmge Alpay

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3321-2785>

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Artvin –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.12.2020

Kabul: 12.03.2021

On-line Yayın: 31.03.2021

Anahtar Kelimeler

Ev

Evsizlik

Bulgakov

Beyaz Muhafız

Usta ve Margarita

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48453>

Öz

Kişinin özel alanı, mahremiyetinin sembolü gibi anlamlara gelen ev, klasik Rus edebiyatında kutsal alan, ulusal zihniyetin yansıması, dünyanın küçük modellemesi şeklinde betimlenen bir anlam taşır. 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'ne kadar ulusal kültür için yaşama bütünlük vererek birleştirici bir değer olarak algılanan geleneksel ev, Sovyet ideolojisinin yaptırımı olarak kommunalka adı verilen ortak evlerin kullanıma başlanmasıyla birlikte yıkıma uğrayarak bu dönemden sonra yazılan eserlerde komünist düzenin yansıtıldığı bir sembol olarak ele alınır. Bu bağlamda klasik Rus edebiyatında yer alan evin görüntüsü XX. yüzyılın ilk çeyreğinde değişime uğrayarak 1920'lerden sonra eserlerde ortak evlerin yer aldığı apartman dairesi görünümüne ulaşır. XX. yüzyılda geleneksel evlerin yıkımıyla birlikte ortak evlerde yaşayan birçok kişi, geçmişten gelen alışkanlıklarıyla bu yeni düzene ayak uyduramayarak içsel çatışmalar yaşar. 1920'li yıllarda bu yeni düzenin kişide yarattığı çatışmalar ev ve evsizlik olgusu çerçevesinde edebiyat eserlerine de yansır. Bu dönemde A. P. Platonov, B. L. Pasternak, L. M. Leonov, A. G. Bitov ve V. S. Mekanin gibi birçok yazar tarafından ele alınan ev ve evsizlik olgusu, XX. yüzyıldaki Rus toplumunun geçiş sürecini ele alan Bulgakov'un eserlerinde de görülür. Bu bağlamda Bulgakov'un *Beyaz Muhafız* (Белая Гвардия, 1925) ile *Usta ve Margarita* (Мастер и Маргарита, 1966/67) adlı eserleri çalışmamızın özünü oluşturur. Bu sınırlamayı gerekli kılan temel etken iki eserin ev olgusu ekseninde irdelenmesindeki zıtlıklara dayanan uygunluğudur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Alpay, İ. (2021). Bulgakov'un "Beyaz Muhafız" İle "Usta ve Margarita" Adlı Eserlerinde Ev ve Evsizlik Olgusu . *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(84): 273-280.

The Notion of Home and Homelessness in Bulgakov's "The White Guard" and "The Master and Margarita"

Ress. Asst. İmge Alpay

Artvin Coruh University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Russian Language and Literature, Artvin – TURKEY

Article History

Submitted: 19.012.2020

Accepted: 12.03.2021

Published Online: 31.03.2021

Keywords

Home

Homelessness

Bulgakov

The White Guard

The Master and Margarita

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48453>

Abstract

The home, signifying a person's private space and the symbol of their privacy, has a meaning described as a sacred space, a reflection of the national mentality, and small modeling of the world in classical Russian literature. Until the October Revolution in 1917, the traditional house, which had been perceived as a unifying value for the national culture by giving integrity to life, was destroyed with the introduction of communal apartments called *kommunalka* as a sanction of Soviet ideology, and it is considered as a symbol reflecting the communist order in the works written after this period. In this context, the image of the house in classical Russian literature, undergoing a change in the first quarter of the 20th century, reaches a form describing communal apartments in works produced after the 1920s. With the demolition of traditional houses in the 20th century, many people living in communal apartments experience internal conflicts by not being able to keep up with this new order due to their past habits. In the 1920s, the conflicts created by this new order on the individual were reflected in the literary works within the framework of the notions of home and homelessness. The notions of home and homelessness, which was approached by many authors such as A.P. Platonov, B.L. Pasternak, L.M. Leonov, A.G. Bitov, and V.S. Makanin, are also reflected in Bulgakov's works, dealing with the transition process of the Russian society in the 20th century. In this context, Bulgakov's works titled *The White Guard* (Белая Гвардия, 1925) and *The Master and Margarita* (Мастер и Маргарита, 1966/67) are the main subjects of our study. The main factor that necessitates this limitation is the suitability of these two works based on the contrasts in treating the notion of home.

1. GİRİŞ

Ev, insanlar için sığınak olarak hizmet veren, duvarlar ve çatıyla izole edilmiş fiziki alan anlamına gelir. İlk başlarda izole olma durumu dış etkenlere karşı kişiyi koruma amacı güderken bu durum zamanla değişerek evin işlevine mahremiyeti koruma arzusunu da ekler. Bununla birlikte evin en yaygın mecazi imgeleri, yüzyıllar boyunca çocukluğun sembolü, aile ve kültürel geleneklerin kalesi, evrenin küçültülmüş bir modeli ve kutsallığın bir sembolü olarak karşımıza çıkar. İnsanın yaşam alanı olan ev, onun dünyası, tapınakların kültürdeki rolü gibi bir nevi kutsal alanıdır (Supa, 2016: 15-16). Din tarihçisi ve düşünür Mircea Eliade'e göre tapınakların, evlerin ve yaşam alanlarının ilişkili olduğu tüm semboller ve ritüeller, mekânın birincil deneyimine ait olup kutsal olma güdüsüyle bağlantılıdır. Bu kutsallık, Tanrının evi olan tapınaklardan insanların yaşam alanı olan evlere kadar varlığını koruyup evin, dış dünya ne kadar kirli olursa olsun bir nevi arınma sağlayan yer olmasıyla işlevini sürdürür. Evin sembolü, dünyanın merkezi fikriyle ilişkili olarak kültürün özelliklerini yansıtan bir alan olup kendi dışında kalan tüm yabancı alana karşıdır (Eliade, 1994: 44). Dolayısıyla ev milli hayatın önemli bir değeri, bireyin sosyal, ahlaki ve kültürel konumunun da canlı bir ifadesidir.

XX. yüzyılın başlarında Rusya'da kültürel ve sosyal değerlerin yapısındaki değişiklikler ev algısında da değişikliğe neden olur. Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte şehirlerde "kommunalka" adı verilen ortak evler yaygınlaşır ve bu evler zamanla Sovyet gerçekliğinin bir sembolü haline gelir. Tüm insanların eşit biçimde yaşaması için oluşturulan ortak evlerde birçok kişi, oldukça kalabalık insanlar arasında yeni hayatlarına uyum sağlamaya çalışır. Bunun yanı sıra dinlenme, yemek pişirme, gerekli ürünleri saklama, çocuk yetiştirme gibi konularda meydana gelen olaylar, kişiler için geleneksel evlerin tam tersine bir yaşam alanı oluşturur (Supa, 2016: 18). Bolşevikler insanları ortak dairelerde yaşamaya zorlayarak onları düşünce ve davranış bakımından birer komünist haline getireceklerine inanır. Bolşeviklere göre, ortak dairelerde yaşayan insanların özel alan ve mülkiyet kavramları ortadan kalkacak ailenin yerini komünist kardeşlik alacak dolayısıyla bireyin yaşamı topluluk içinde eriyecektir. Özel alanın tamamen yok olduğu ortak evlerde elbiseler ve iç çamaşırlar da dâhil her türlü mal evin sakinleri tarafından paylaştırılacak çocuk bakımı ve ev işleri gibi konularda dönüşümlü çalışılacak bu bağlamda insanlar özel aile yaşamından kopup kolektif bir yaşam tarzına adapte edilecektir (Figes, 2011: 51). 1920'lerin yazarları, Sovyet halkının geçmişten gelen alışkanlıkları ve gelenekleri değiştiremediğini göstererek yüzyıllar boyunca alışlagelen düzenden kopup ortak alanlarda yaşayan kişilerin yaşadığı çeşitli çatışmaları eserlerine yansıtırlar. Ulusal değerlerin temel ilkelerini çarpıcı bir biçimde değiştiren Sovyet ideolojisi, ev ile ilgili ele alınan eserlerde gelenekselin reddini yansıtmayı dayatır. Evsizlik mutlak bir özgürlüğün işareti olup kişinin kendini ideolojinin hedeflerine adanması için önemli bir fırsattır, zira kişiye köklerinden kopma imkânı verir. Dolayısıyla evsizlik, Hristiyanlığın ışığıyla aydınlatılan eski evlerin ölümü bağlamında farklı bir sürece işaret eder (Razuvalova, 2004: 10).

XX. yüzyılda yaşayan birçok yazar tarafından oldukça sık işlenen bir konu haline gelen ev olgusunun 1920-1930 yılları arasındaki Rus edebiyatında iki farklı anlama gelen çağrışımı mevcuttur. İlkinde geleneksel bir yuvaya benzeyen ortak ev betimlenirken, ikincisinde ise sıcaklık, rahatlık ve yuva hissiyatı gibi tipik özelliklerinden yoksun olan bir ev karşımıza çıkar (Julkova, 2019: 198). Bu bağlamda her iki çağrışımı da eserlerine yansıtan Bulgakov, *Beyaz Muhafız* eserini 1920'lerde Sovyetlerin kurulmasının hemen başında yayımlanmasına rağmen romanda geleneksel bağlamda oluşturulmuş bir ev modeli betimler. 1930'larda yazılan ve Sovyet rejimi eleştirisiyle oldukça ses getiren *Usta ve Margarita* eseri ise geleneksel evin yıkımı ve evsizlik olgusuyla beraber kişinin yaşadığı içsel çatışmayı gözler önüne serer.

2. Beyaz Muhafız Eserinde Geleneksel Ev

Bulgakov'un 1925 yılında kaleme aldığı ve aile temasının vurgulandığı *Beyaz Muhafız* eseri

yazarının kişisel yaşantısının etkisiyle oluşturulan ve metin içinde otobiyografik öğelerin hissedildiği roman olma özelliği taşır. Eserde ele alınan Turbin ailesi, Bulgakov'un ailesinden seçilen kişilerden oluşturulurken; Turbinlerin Kiev'de bulunan Andreyevski'de oturdukları on üç numaralı evin ise Bulgakovların 1906'dan 1919 yılına kadar yaşadıkları ev olması dikkat çekicidir (Kaşoğlu, 2001: 135). Bulgakov, eserde ülkede yaşanan olaylara rağmen büyük bir huzur ve sevgiyle geleneklerine bağlı kalmayı sürdüren Turbin ailesinin umut ve fedakârlık dolu yaşamlarını gözler önüne serer (Karabacak Kündem, 2020: 262). Eserin ilk bölümünden itibaren köklü bir yaşam tarzı ve aile ilişkileri olan Turbinlerin geleneklerinin yansıması olan ev, karakterlerin hafızalarında sonsuza dek korunan çocukluk izlenimleriyle örtülüdür.

Bulgakov, *Beyaz Muhafız* eserinde antik model şehir yapısı oluşturarak şehri alt ve üst kısım olarak ikiye ayırır. Şehrin üst kısmı siyasal-idari bölge yönetiminin elinde bir kültürel merkezken, alt kısmı ise daha çok işçi sınıfının yaşadığı bir bölge olarak tasvir edilir. Eserde Turbinlerin bu iki bölge arasında kalan evleri iki farklı alan arasında bir bağlantı sağlar. 1918- 1919 yıllarında Kiev'de yaşanan iç savaşının etkisiyle şehrin tarih ve geleneklerle dolu yapısı değişime uğrar ve belli bir amaca göre düzenlenip bölünen kentin mekânsal yapısı çöker. Şehir yalnızca yapısal olarak değil içten de değişime uğrar. Ani bir göç akınıyla genişlemeye başlayan ve başkentin ana kurumlarının eski işlevlerini yitirmesiyle oluşan kaos, şehrin iç uyumunu da yok eder. Yaşanan kaosta Turbinlerin evi geleneklerin son sığınağı olarak kalır. Bulgakov, Turbinleri asırlık tarihin ve geleneklerin koruyucuları haline getirerek, sahip çıktıkları değerleri ulusal bir düzeye yükseltir (Sok, 2018: 39).

Geleneksel ev olgusu bağlamında ele alınan eser, Turbinlerin, yaşamının son anına kadar çocuklarını düşünen annelerinin ölümüyle başlar. Annesinin ölümünden sonra evin tek kız çocuğu Yelena geleneklerini korumak için ailenin merkezi konumuna geçer. İçlerinde bulundukları karmaşık dönemde hayatta kalabilmek için aile birliğini koruması gerektiğini içgüdüsel olarak fark eden, evlerindeki huzur ve mutluluk dolu ortamı devam ettirmeye çalışan Yelena, hem kendisinin hem de ailesindeki diğer fertlerin geleneklerine bağlı olarak yaşamlarını sürdürmelerini sağlar. Yaşadıkları on üç numaralı ev iki katlı, eski bir yapı olup üst katı bu aile tarafından kiralanmıştır. Turbinlerin aile yaşantısının tam tersi yaşama sahip korkak, cimri, içedönük ev sahibi Vasili Lisoviç ise evin birinci katında oturur. Mekânsal olarak üst kısımda yer alan ikinci kat ve alt kısımda yer alan birinci kat, mitolojideki üst ve alt dünyaların, cennet ve yeryüzünün, uzay ve kaosun zıtlığını temsil eder. Dolayısıyla üst katın zihinsel yapısı alt katın içgüdüsel maddi dünyasına tamamen karşı yapıda oluşturulur (Sok, 2018: 40).

Doğu Slav halklarında evin merkezi ocak adı verilen sobadır. Işık ve ısı kaynağı soba kilisedeki sunak gibi insanları yemek pişirmek ve uyumak için etrafına toplar. Sobanın temsil ettiği ateş, yaşamın başlangıcının ve insanlığın sürekliliğinin sembolü olarak özel bir rol oynar. Bununla birlikte kutsal yemek olan ekmeğin pişirilebileceği sobanın sıcaklığı evi ısıtır, böylece evin atmosferini korur (Sok, 2018: 41). Eserde de oturma ve yemek alanları kırmızı tonlarda dekore edilip kahverengi mobilyalarla kaplanarak geleneksel bir ortamın yaratıldığı Turbinlerin evinde herkesi başına toplayan bir soba bulunur. Sobanın yanı sıra gelenekselliğin korunmasına Noel arifesinde köknar ağacından yapılma farklı renkte mumların yakılması da bir örnek teşkil ederken, eski saatin hareketiyle sobada çatırdayan fitillerin birleşen sesi eve bir yuva görüntüsü verir. Geleneksel evin yansıtılmasında Meryem Ana ikonunun bulunduğu kutsal köşe de Turbinlerin evinde mevcuttur. Bununla birlikte odanın içinde bulunan piyanodaki Faust notaları, ölen annelerinin portresi ve Puşkin'in kitapları geleneksel görüntüyü daha da güçlendirir. Evin sakin ve huzurlu atmosferi aynı zamanda geçmişe özlemi çağırıştırır. Evin geleneksel görüntüsü eserde şu cümlelerle betimlenir: "*Soba, kırmızı kadife kaplı eski mobilyalar, parlak pirinç topuzlu karyolalar, eskimiş kilimler ve bazıları kan kırmızısı, bazıları desenli, bir tanesi Çar Aleksey Mihayloviç'i, bir diğeri cennette ipeksi bir göl kenarında uzanmış XIV. Luis'i gösteren goblenler,*

Nikolka küçükken kızıl hummaya yakalandığında sayıklarken, gözlerinin önünde dans eden muhteşem oryantal süslü kıvrımlarıyla Türk kilimleri, bronz lamba ve siperliği, altın yıldızlı kadehler, Nataşa Rostova'lar ve Yüzbaşının Kızları'nın da içinde olduğu gizemli biçimde çikolata kokan kitaplarla dolu dünyanın en güzel kitap rafları, gümüşler, portreler, perdeler: İşte Turbinlerin büyüdüğü bu tıksık tıksık dolu, tozlu yedi oda, bütün bu eşyalarla birlikte büyük yokluk zamanında annelerinden çocuklarına miras kalmıştı" (Bulgakov, 2019: 8-9).

Evin dışında kalan silah seslerine, tehlikeye ve endişeye rağmen Turbinlerin evi huzur doludur. Aralık ayında olmalarına rağmen temiz, beyaz ve kolalı masa örtüsünün üzerindeki vazoda gül ve ortanca çiçekleri bulunur. Turbin ailesinin sıcak ortamı arkadaşlarını sürekli evlerine çekerken çatışmadan dönen askerler de evlerine gitmek yerine Turbinlere gelirler. Yelena, onlara ailedenmiş gibi şefkatle yaklaşır; onlar için banyo hazırlar, yemek yapar. Hep beraber neşeyle sofraya otururlar. Eserde Turbinlerin evinin sıcaklığı ve dış dünyadan izole oluşu şu sözlerle aktarılır: *"Yelena Vasilyevna oldukça müstesna bir insandı. Burası da çok sıcak ve samimi bir ortamdı. Özellikle de evin bütün pencerelerinde asılı duran krem rengi perdeler insana dış dünyadan soyutlanmış hissi veriyordu... Ve dış dünyaya gelince... Kabul etmelisiniz ki orası iğrenç, kanlı ve duygusuzdu"* (Bulgakov, 2019: 227).

Geleneksel eve zıtlık oluşturan Turbinlerin ev sahibi Lisoviç'in evi ise her zaman soğuk ve gri olarak betimlenir. Turbinlerde yanan parlak lambalar Lisoviç'in evinde zayıf bir ışığa dönüşür. Noel'den önce Turbinlerin evi, çam iğnesi kokusuyla kaplanmış, müzik seslerinin ve kahkahaların yükseldiği bir yer olarak betimlenirken Lisoviç'in evi küf kokusuyla doludur. Bu bağlamda ev, dış dünyadaki kaosun nüfuz ettiği bir yer haline gelir. Bunun yanı sıra Lisoviç'in parasını kitap aralarında gizlemesi de kitapların artık amaçlanan bilgi edinimi için kullanılmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla evde zihin odağı yok edilir (Sok, 2018: 42). Edebiyat sembolleri sözlüğünde lamba, yaşam anlamına gelmekle birlikte Tanrı'nın ışığı anlamına da gelir. Kitap ise, bilgeliğin ve kutsal kitapların öğretilerinin sembolü olarak karşımıza çıkar (Protasova, <https://core.ac.uk/download/pdf/38641549.pdf>). Bu bağlamda Turbinlerin evi yüzyıllardır süregelen ulusal bilincin ve Ortodoksluğa sıkı sıkıya bağlı bir inancın göstergesi iken, aynı zamanda konfor ve refahın, huzur ve aile geleneklerinin sembolü konumundadır. Dolayısıyla bu ev, Sovyet rejimine karşı olan ve Çarlık Rusya'yı evi olarak gören Bulgakov için ideal evin bir yansımasıdır.

3. Usta ve Margarita'da Geleneksel Evin Yıkımı ve Komünal Düzen Ekseninde Evsizlik Olgusu

İki bin yıl önce Kudüs'teki Yeşua ile XX. yüzyılın Moskova'sında şeytan Voland arasında bağlantı kurularak kötücülüğün sorgulandığı roman içinde roman özelliği barındıran *Usta ve Margarita*, 1966/67 yılında Rus edebiyat dergisi *Moskva*'da yazıldığı tarihten neredeyse yirmi yıl sonra ilk kez yayımlanır (Kaşoğlu, 2001b: 45). Sovyet rejimine tepki niteliği taşıyan eser, konut sorunu üzerine inşa edilen ve ortak yaşamın sıradan insan ve tüm toplumun psikolojisi üzerindeki etkisini ele alan konular içerir. Konut sorunu kişisel özgürlük eksikliği, yaratıcılığa ket vuran özellikler ekseninde romanın karakterleri aracılığıyla yansıtılsa da aslında eserin yaratıcısı olan Bulgakov'un da bizzat tecrübe ettiği bir çatışmayı da içinde barındırır.

Yu. M. Lotman'a göre Bulgakov'un eserlerinde evin sembolik olarak ele alınışı yazarın kişisel yaşantısından ileri gelir. Kiev'de ve Moskova'da yaşadığı süre zarfında ne kendisinin ne de ailesinin evi olmayan ve kiralık dairelerde geçici olarak yaşayan Bulgakov, 1923 yılında günlüğüne yazdığı *"Kendi evim olana kadar ben bir insan değilim ya da yarım insanım"*, *"Ev, insan yaşamının ana taşıdır"* (Belogurova, 2014: 4) sözleriyle ev olgusunun insan üzerindeki önemine vurgu yapar. Lotman'a göre yaratıcılığın hayata geçmesi için kişisel özgürlüğü sağlayabilecek bir eve ihtiyaç duyan Bulgakov'un eserlerinde evin sembolik ele alınışının sebepleri şu sözlerle vurgulanır: *"Mekânsal olmayan kavramları ifade etmek için uzamsal bir dil kullanan Bulgakov, evi maneviyatın odak noktası yapar. Maneviyat, Bulgakov'da karmaşık bir hiyerarşi oluşturur: alt seviyede ölümcül bir maneviyat eksikliği vardır, en yüksek seviyede ise mutlak maneviyat."*

Bulgakov'da önce eve değil yaşam alanına ihtiyaç vardır" (Soldatkina, 2016: 126). Bu bakış açısından hareketle evsizliğin, Rusya'nın geçiş dönemini yansıtan tarihsel gerçeklikte varoluşsal bir trajediye dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Eserde şeytan Voland'ın Moskova sokaklarında görülmesiyle birlikte ortak evler, onun için en ilginç yerler olarak tasvir edilir. Otel yerine bu evlerde kalmak isteyen ve evleri yakın incelemeye alan Voland'a göre konut sorunu, dönemin en önemli problemi olarak kabul edilir. 1930'lu yılların insanlarına dışarıdan bir gözle bakan Voland konut sorunuyla paralel şu çıkarımı yapar: "*Bildiğin insan işte... Özetle öncekileri hatırlatıyorlar... Sadece konut sorunu bozmuş bunları*" (Bulgakov, 2020: 157). Sovyetlerdeki konut sorununa rağmen Klyazma Irmağı üzerinde edebiyatçılara tahsis edilen sayfiye köyü Pereliginio ise, yirmi iki yazlığa sahip olmasına rağmen üç bin edebiyatçı tarafından yaşamak için sıraya girilmiş özel bir yer olarak anılır. Çoğu edebiyatçı bu yerde yaşamadığı halde bir gün yaşayabileceği umuduyla yıllarca aidat öder. Edebiyatçılar arasında tartışma yaratan yazlıkta kimin yaşayacağı ise bilinmezlik yaratan bir konudur. Kimine göre en yetenekli edebiyatçıların yaşayabileceği bu yerde kimine göre ancak generaller oturur. Edebiyatçılar arasında yapılan konuşmada evin dönemdeki diğer konutlara benzememesi eserde şu sözlerle dile getirilir: "*Pereliginio'da beş odalı yerde bir kişi yaşıyor,- dedi arkasından Gluharnov. Lavroviç altı odalı,- diye bağırdı Deniskin,- ve yemek odası meşe kaplama*" (Bulgakov, 2020: 68-69). Sovyetlerde bir odalı evlerde yaşayan üç-dört kişilik ailelerin aksine edebiyatçıların köyü olan yerde yaşayan kişiler dönemde yaşanan konut sorununa zıtlık oluşturmaları bakımından ilginçtir.

Lotman'a göre Bulgakov'un eserinde ortak daireler, kişinin ölümü ve ortadan yok oluşuyla absürd derecede ilişkili anormal bir dünyayı temsil eder. (Zaver, 2017: 234). Bu anormallik eserde 50 numaralı dairede yaşayan insanların ya yok olması ya da sonsuza kadar kaybolmasıyla kendini gösterir. Eserde yer alan ifadelerle göre, bu dairede iki yıl önce açıklanamayan çeşitli olaylar yaşanmaya başlar. Daire sahibi beş odanın üçünü kiraya verir ve kiracılar iz bırakmadan kaybolur. Eserin girişinde şeytan Voland ile karşılaşan Berliöz'ün de bu lanetli evde yaşadığı bilinir. Ancak ölüm şekliyle 50 numaralı dairede yaşayan diğer kiracıların aksine arkasında iz bırakan Berliöz'ün ölüm haberi tüm binada büyük bir hızla yayılır. Sabah erken saatlerden itibaren birçok insan ellerinde dilekçelerle daire üzerinde hak iddia etmeye başlar. Üstelik dairede hak sahibi olmaya çalışanlar arasında intihar tehdidi ile hamilelik itirafı olan dilekçeler dahi mevcuttur. Konut idaresi başkanı Nikanor İvanoviç 50 numaralı daireye çıkarken karşısında birden Voland'ın yardımcısı Korovyev'i görür. Korovyev Voland'ın bu evde kalmak istediğini söyler. Ancak tüm turistler gibi Voland'ın da metropolde bulunan bir otelde kalması gerekirken üstelik Sovyet evlerinde kalması yasakken Nikanor İvanoviç rüşvet karşılığında Voland'ın bu isteğini yerine getirir. Ancak parayı alır almaz Korovyev tarafından da ihbar edilir. Nikanor İvanoviç'in Voland'ın bu isteğini kabul etme sebebi konut yoldaşlığındaki para açığını kapatmak içindir. Bu durum da Sovyet rejiminde yer alan üst düzey yöneticilerin rüşvet almanın yanı sıra devletin parasını kullandığı çıkarımına ulaşmamızı sağlar.

Eserde şair Bezdomniy takma ismini kullanan şair İvan Nikolayeviç Poniryof ev olgusunun incelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Rusya'da evsiz anlamına gelen Bezdomniy soyadı kahramana sembolik olarak verilir. Moskova'nın tüm konut sorunlarını içeren bu takma ad, çoğu araştırmacının da belirttiği gibi yalnızca "fiziksel gezinme" ya da "serserilik" anlamına gelmeyip aynı zamanda kişinin içsel boşluğunu tasvir etmekte kullanılır. Evsizlik ya da evin yoksunluğu Bezdomniy'da o dönemdeki Rusya'nın evini dolayısıyla da değerlerini kaybetmesiyle bağlantılıdır (Sok, 2018: 44). Evini ve onunla ilişkili tüm değerlerini kaybeden şair Bezdomniy, 1930'ların Rusya'sının sıradan insanları gibidir. Evin ölümü, kahramanın ait olduğu dünyanın dolayısıyla umutlarının ölümüyle ilişkilidir. Eserde Şeytanla karşılaşan ve Berliöz'ün ölümünü etrafındaki insanlara anlatan Bezdomniy delilikle suçlanır ve akıl hastanesine kapatılır. Hastanede tanıştığı Usta ile balkonda görüşürken balkonun çok yüksek

olmadığını ve buradan kaçabilmenin mümkün olduğunu söyler. Eserde Usta'nın verdiği cevap evsizliği yansıtması açısından oldukça ilginçtir: *"Hayır, -dedi misafir sert bir sesle,- buradan sıvışamayışımın sebebi yüksek olması değil, sıvışacak yerimin olmaması"* (Bulgakov, 2020: 166).

Romanın ana kahramanlarından Margarita ise, Arbat yakınlarındaki Gotik tarzda yapılmış iki katlı bir evde yaşar. Bu evin en önemli özelliği geleneksel ev şeklinde betimlenmiş olup komünal karışıklığı barındırmasıdır. *Beyaz Muhafız* eserindeki Turbinlerin evi gibi ikinci katta yer alan Margarita'nın evinde aynı zamanda evin birinci katında, Turbinlerin ev sahibi Lisoviç ile tipolojik benzerlik taşıyan ev sahibi kel İvanoviç yaşar. Bulgakov'un ideal evi iki katlı bir ev ve her biri kendi rolünü oynayan birkaç odanın bulunduğu alandan oluşur. Ancak Margarita'nın evi ideal olanın somutlaşmış hali olmaktan çok uzaktır. Margarita eserde de belirtildiği üzere ortak dairelerdeki korkunç yaşamı bilmemesine rağmen bu evde oldukça mutsuzdur. Evli olmasına rağmen Usta'ya âşık olan Margarita'nın kocasının kişisel başarıları için verilen bu ev, Turbinlerin evindeki gibi portre ya da eski mobilyalarla dolu, geleneksel evin huzurundan oldukça uzaktır. Evin içindeki düzensiz atmosfer, Margarita'nın iç dünyasını yansıtır. Voland'ın yardımcısıyla tanışan ve kendisine uçması için sihirli bir krem verilen Margarita, Voland'ın yanına giderken alışık olduğu Moskova'nın bambaşka bir yönünü görür. Şehrin üzerinde bir süpürgeyle uçan Margarita, hayatında ilk kez şekilsiz, çarpık bir Moskova ile karşılaşır. Geleneksel evlerin yerini alan ve aileler arasındaki sınırları yok eden ortak apartmanlar ve içinde yaşayanlar Margarita'da büyük şaşkınlık yaratır. Ortak ev rahatsız edici bir yaşamın, komşularla kavgaların sebebinin oluşturur. Eserde de bu durum şu sözlerle dile getirilir: *"Margarita meraktan bu pencerelerden birine göz attı. Bir mutfak gördü. Tezgâhın üstünde iki gaz ocağı kükrüyor, hemen yanlarında da iki kadın ellerinde kaşıklarla ağız dalaşı yapıyordu. -Bilmiyorsanız, öğrenin, işiniz bitince tuvaletin ışığını söndürmelisiniz... Yoksa tahliye edilmeniz için başvuruda bulunacağız"* (Bulgakov, 2020: 298).

Akademisyen İ. Utehin *"Komünal Yaşam Üzerine Yazılar"* (Oçerki Kommunalhogo Bıta, 2003) adlı çalışmasında ortak apartmanların ana özelliği olarak şeffaflık sorununa değinir. Şeffaflık daireler arasında kokulara karşı geçirgen olmanın yanı sıra özel hayatın sınırlarını alt üst eden görsel ve akustik geçirgenliği de içerir. Geçirgenliğin mecazi kullanımı *Usta ve Margarita* romanında da ele alınır. Geçirgenlik Bezdomny'ın Voland'ın peşinde koştuğu sahnede açık pencerelerin olmasıyla görülür. Ancak en önemlisi, romandaki geçirgenliğin kapalı bir yaşam alanının doğasında da var olmasıdır. Örneğin konut komitesi üyelerinde istisnasız tüm Sovyet dairelerin anahtarlarına bulunur ve bu kişiler özel alana girme hakkına sahiptir. Böylece geçirgenlik özel ve kamusal alan, iç ve dış alan arasındaki sınırları da yok eder (Sok, 2018: 45). Margarita'nın süpürgeyle şehrin üstünde uçtuğu sahnede gözlemlediği tüm pencerelerin açık olması ve bu pencerelerin hepsinde müzik sesinin duyulması da geçirgenliğin eserdeki bir yansıması olarak görülür. Bu bağlamda eserin yaratıcısı Bulgakov'un da evsizlik hissiyatının ediniminde bu geçirgenliği kişisel yaşantısında da hissetmesi ve bu durumu eserdeki karakterlere atfetmesi, temelde Sovyet rejiminin yaptırımı olan ortak evlere verdiği bir tepki niteliğindedir.

SONUÇ

1917 Ekim Devrimi'nin başarıya ulaşması ve Sovyet rejiminin tüm ülkede uygulanması sonucunda geleneksel değerlerin yitirilmesi, o dönemde insanların yaşadığı evlerin de değişime uğramasıyla yakından ilişkilidir. Temel yaşamda mutluluk, aile birliği, refah gibi değerlerin odak noktasını oluşturan geleneksel ev olgusunun kökten değişimi başta kişilerin daha sonra ise kitle toplumunun yaşam alışkanlıklarını değiştirmesine neden olur. Aile birliğini sağlayan ve kişiye kendini dış dünyadan izole olduğu hissiyatını veren ev, Sovyetlerde ortak yaşama geçilmesiyle birlikte zorunlu yaşam alanına dönüşür. Sıradan insanların özgürlüğünü kısıtlayan bu tarz bir yaşam alanı XX. yüzyıl yazarlarına da etki ederek eserlerinde ev olgusunu ve evsizlik hissiyatını ele almalarını sağlar.

Çalışmamız Bulgakov'un iki eseri aracılığıyla Sovyet rejiminin hayata geçmesiyle birlikte evin insan üzerindeki etkisini ele alır. *Beyaz Muhafız* eserinde ortak evlerin yeni oluşumuna rağmen gelenekselliğin hala sürmesi anlatılırken, bu geleneksellik yüzyıllardır Slav toplumlarının bilincine etki eden çeşitli semboller aracılığıyla yansıtılır. Eser, 1920'li yıllarda yazılmasına rağmen Rus edebiyatında Altın Çağ döneminin evleri gibi birleştirici ve Tanrı inancını yansıtan insanların yaşadığı bir yer bağlamında ele alınır. Çoğu araştırmacının da belirttiği gibi *Beyaz Muhafız* dönemin şartlarına ve gelenekselliğin yıkımını dayatan rejime rağmen yaratıcısının zihninde ideal olan ev algısının etkisiyle kaleme alınır. Bu anlamda bir Beyaz olup Sovyet rejimine karşı olan Bulgakov için Çarlık Rusya'nın ölümü bir nevi evin ölümüne eşdeğerdir.

1930'lu yılları anlatan *Usta ve Margarita*'da ise, zamanın değişen yüzü geleneksel evlerin yıkımıyla kendini gösterir. Bu bağlamda ortak konutların uygulanmasıyla Rus geleneklerinin, değerlerinin ve sembollerinin kaybedildiği çıkarımına varılabilir. Bu değerlerin yitirilmesi sonucunda kişinin ve tüm toplumun psikolojisi derinden etkilenerek evsizliğin ve yoksun olma durumunun temelleri atılır. Eserde, her ülkeye belli zaman aralığında gelen Şeytan Voland'ın Sovyetler zamanında Rusya'da bulunmasının bu bağlamda sembolik öğeler barındırdığını söylemek mümkündür. Eserin karakterleri aracılığıyla Sovyet rejiminin bir yaptırımı olan ortak evlerin kişi de evsizlik hissiyatı oluşturmaları, Bulgakov'un da yaratıcılığını etkileyen bir olgudur. İlk eseri olan *Beyaz Muhafız*'dan son romanı *Usta ve Margarita*'ya kadar eserlerinin arka planında ev ve evsizlik olgusuna yer veren Bulgakov'un bu anlamda aslında Sovyet rejimine bir tepki getirdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Belogurova, E. V. (2014). *Poetika i Semiotika Doma v Tvorčestve M. A. Bulgakova*. Dissertatsii na soiskaniye učenoy stepeni kandidata filologičeskiy nauk, Omsk.
- Bulgakov, M. (2019). *Beyaz Muhafız* (Çev. Engin Süren), İstanbul: Maya Kitap.
- Bulgakov, M. (2020). *Usta ve Margarita* (Çev. Mustafa Kemal Yılmaz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eliade, M. (1994). *Svyatšennoe i Mirskoe*. Moskva: Moskovskogo universiteta.
- Figes, O. (2011). *Karanlıkta Fısıldaşanlar- Stalin Rusya'sında Özel Yaşam*. (Çev. Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Julkova, K. A. (2019). *Obraz Doma v Russkoy Literature Pervoy Poloviny XX v, Sotsialnyye i gumanitarnyye nauki. Otečestvennaya i zarubejnaya literature. Literaturovedeniye: Referativnyy jurnal*, (7), 194-202.
- Karabacak Kündem, E. (2020). *Arketipsel Sembolizm Bağlamında Bulgakov'un Beyaz Muhafız Romanında Kadın ve Aile, Rus Edebiyatında Kadın Ve Aile* (Ed: Prof. Dr. Ayla Kaşoğlu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaşoğlu, A. (2001). M. A. Bulgakov'un "Beyaz Muhafız" Romanında İroni, Grotesk ve Metonomi, *Folklor/Edebiyat*, (27), 135-142.
- Kaşoğlu, A. (2001). M.A. Bulgakov'un "Usta ve Margarita" romanındaki İncil izleri. *Dil dergisi*, (107), s 45-57.
- Protasova A. İ. *Obraz-Motif Doma v Romane M. A. Bulgakova «Belaya Gvardiya»* Erişim Tarihi:01.11.2020, <https://core.ac.uk/download/pdf/38641549.pdf>
- Razuvalova, A. İ. (2004). *Obraz Doma v Russkoy Proze 1920-X godov. Dissertatsii na soiskaniye učenoy stepeni kandidata filologičeskiy nauk, Omsk*.
- Sok, K. D. (2018). Problema «doma» v sovetskom obščestve: sotsiologiya psikhologii v proizvedeniyah Mihaila Bulgakova. *Sibirskiy Filologičeskiy Jurnal*, 4(4): 37-49.
- Soldatkina, Ya. (2016). W kręgu problemów antropologii literatury: Topos domu. *Kategoriya «dom/bezdomnost» v romanah M. A. Bulgakova i romane M. Petrosyan Dom, v kotorom*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Supa, W. (2016). W kręgu problemów antropologii literatury: Topos domu. *Jiloye prostranstvo i mentalitet individov v Russkoy proze XX – XXI vekov*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Zaver, T. V. (2017). Bezdomiye personajey romana M. A. Bulgakova «Master i Margarita», *Culture and Civilization*, (7), 232-238.